

M. HORKHAYMERNING “AQLNING TUTILISHI“ ASARI**Samadova Mohigul Xolmurod qizi**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Sotsiologiya yo‘nalishi talabasi

mohigulsamadova426@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.11396839>

Annotatsiya. Ushbu maqolada keltirilgan mulohazalar zamonaviy falsafiy tafakkurning boshi berk ko'chaga kirib qolgan vaziyatni insonning kelajakka qarashining o'ziga xos muammosi bilan bog'lashga urinishdir. Zamonamizning iqtisodiy va ijtimoiy muammolari turli mamlakatlardan kelgan boshqa mualliflarning asarlarida keng va bilimli yoritilgan. Bu kitob boshqacha yondashuvni oladi. Uning maqsadi zamonaviy sanoat madaniyatining asosini tashkil etuvchi ratsionallik kontseptsiyasini o'rganishdan iborat bo'lib, u ba'zi muhim nuqsonlar bilan tavsiflanmaydimi yoki yo'qmi. Men bu satrlarni yozar ekanman, demokratik davlatlar oldida o'z qurollarining g'alabasini yakunlash vazifasi turibdi. Ular urushda berilgan qurbonlar uchun insonparvarlik tamoyillarini ishlab chiqishlari va amalda qo'llashlari kerak bo'ladi.

Tayanch so'zlar: Horhaymer, aql, jamiyat, siyosat, zamonaviy hayot.

M. HORKHEIMER'S WORK "ECLIPSE OF THE MIND"

Abstract. The comments presented in this article are an attempt to connect the impasse of modern philosophical thinking with the specific problem of human vision of the future. The economic and social problems of our time are widely and learnedly covered in the works of other authors from different countries. This book takes a different approach. Its purpose is to examine the concept of rationality that underlies modern industrial culture and whether it is not characterized by some important flaws. As I write these lines, democratic states have the task of completing the victory of their weapons. They will have to develop and practice humane principles for victims of war.

Key words: Horheimer, mind, society, politics, modern life.

РАБОТА М. ХОРКХАЙМЕРА «ЗАТМЕНИЕ РАЗУМА»

Аннотация. Представленные в статье комментарии представляют собой попытку связать тупиковую ситуацию современного философского мышления с конкретной проблемой видения человеком будущего. Экономические и социальные проблемы современности широко и научно освещены в трудах других авторов из разных стран. В этой книге использован другой подход. Его цель — изучить концепцию рациональности, лежащую в основе современной индустриальной культуры, и определить, не характеризуется ли она некоторыми важными недостатками. Пока я пишу эти

строки, перед демократическими государствами стоит задача завершить победу своего оружия. Им придется разработать и применять на практике гуманные принципы в отношении жертв войны.

Ключевые слова: Хорхаймер, сознание, общество, политика, современная жизнь.

Kirish. Zamonaviy xalqaro hamjamiyat uchun ochilish imkoniyatlari o'zlarining utopik dasturlarida chinakam insonparvar jamiyat g'oyasini ilgari surishga harakat qilgan barcha faylasuflar va davlat arboblarning kutganlaridan oshib ketadi. Va shunga qaramay, biz hammada qo'rquv va illyuziyalarni yo'qotish hissi borligini ko'ramiz. Bugungi kunda insoniyatning umidlari, hatto birinchi gumanistlar ularni qo'pol tarzda shakllantirishga harakat qilgan davrlarga qaraganda, ularning amalga oshishidan uzoqroq ko'rinadi. Balki texnik bilimlar inson tafakkuri va faoliyati ufqini kengaytirgani sari, insonning shaxs sifatidagi avtonomiyasi, ommaviy manipulyatsiyaning kuchayib borayotgan apparatiga qarshi turish qobiliyati, tasavvur kuchi, ongi mustaqilligi toraygandir. Ta'limda texnologik imkoniyatlarning o'sishi insoniylashuv jarayoni bilan birga keladi. Shunday qilib, taraqqiyot o'zi amalga oshirish uchun mo'ljallangan maqsadni - inson g'oyasini bekor qilish bilan tahdid qiladi. Bu holat butun jamiyatning global yuksalish yo'lidagi zaruriy bosqichimi yoki yaqinda jang maydonida mag'lub bo'lgan neovarvarlikning qayta g'alabasiga olib keladimi, qisman bo'lsa ham, bizning qobiliyatimizga bog'liq. hozirda jamoat ongida va inson tabiatida ro'y berayotgan chuqur o'zgarishlarni to'g'ri aniqlash.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tanqidiy sotsiologiyaning harakatlantiruvchi impulsini teologik kelib chiqishiga borib taqaladigan ichki "boshqa narsaga intilish" deb hisoblab, u idealning har qanday ijobiy obrazining tubdan imkonsizligidan kelib chiqdi. U Germaniyadagi radikal chap talabalar harakati mafkurasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, ammo Horkgeymerning o'zi undan ajralib chiqdi. X.ning fikricha, bu tendentsiya muqarrar ravishda erkin tashabbusni bog'laydi, avtoritar yo'nalishlarning ijtimoiy belgilarini takrorlaydi va shuning uchun jamiyatning o'zini o'zi yangilash mexanizmlariga zarar etkazadi. Bu tadqiqotlar kontekstida X. ma'lum darajada Marks tipidagi paradigmaga tayangan: kapitalizm qonunlari, uning fikricha, fashizmni nazarda tutadi: "Fashistik mafkura, eski uyg'unlik mafkurasida, haqiqatni niqoblaydi. mohiyat: ishlab chiqarish vositalariga egalik qiluvchi ozchilikning kuchi foyda olishga intilish har doim bo'lgan narsa - ijtimoiy hokimiyatga intilish bilan yakunlanadi. XX asr falsafasining vazifasi, X.ning fikriga ko'ra, shaxsga avtoritar rejimlar tomonidan boshlangan ijtimoiy mavjudlikni umumiy tashkil etish shakllariga qarshi turishda yordam berishdir. Frommning ijtimoiy xarakterlar haqidagi ta'limotini rivojlantirar ekan, X. bu "eskirgan ijtimoiy tizimlarni saqlashda hal qiluvchi

rol o'ynaydigan ijtimoiy individning o'rnatilgan reaksiya tizimlari"ning statik va ancha inert mohiyatiga alohida e'tibor berdi. Byurokratik apparatning ijtimoiy hayotning barcha sohalariga kengayishi, X.ning fikricha, 1789 yildan beri belgilab qo'yilgan taraqqiyot g'oyalarini amalda amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan: "teng va ekvivalent ayirboshlash bema'nilik bilan yakunlandi va bu bema'nilik totalitar tartibdir. ". X.ning fikricha, kommunizm variantida davlat kapitalizmi avtoritar davlat variantlaridan biri xolos. Burjua tuzumining miyasi - proletariatning ommaviy tashkilotlari o'zlarining ishlash tamoyillariga ko'ra markazlashgan, byurokratik boshqaruv doirasidan tashqariga chiqa olmadilar. "Ishchi" mexanizmlarini yoki davlat apparati ustidan har qanday nazoratni pastdan shakllantirishga bo'lgan har qanday urinishlar faqat rejalashtirish ambitsiyalari bilan og'irlashtirilgan foyda uchun an'anaviy poyga niqobiga olib keldi. X. va Adorno «Ma'rifat dialektikasida» ham tashqi tabiatni o'ziga bo'ysundirishga, ham G'arb jamiyatida shaxsning o'zini shakllantirish repertuarlarini shartlashtirib, oldindan belgilashga intiladigan hokimiyat metafizikasiga alohida e'tibor beradi. 20-asrda deyarli har qanday hukumatning da'volari. ijtimoiy munosabatlarni optimallashtirish va ratsionalizatsiya qilish to'g'risida, X.ning fikricha, tubdan bema'nilikdir: "Agar biz aql kasalligi haqida gapirmoqchi bo'lsak, unda ma'lum bir tarixiy bosqichda ongga ta'sir qilgan kasallik ma'nosida emas, balki ong kasalligi haqida gapirmoqchi bo'lsak. tsivilizatsiyalashgan aqlning tabiatidan ajralmas narsa sifatida, biz buni hali ham bilamiz, aql kasalligi insonning tabiatga hukmronlik qilish istagini keltirib chiqardi. Ikkinchisi, inson tomonidan tushunish kontekstidan tashqarida, maqsad mavqeiga mahkum bo'lib, undan foydalanish hech qanday chegarani anglatmaydi. Inson faqat sanoatni rivojlantirish va atrof-muhitni zabt etish shiori ostida birovning asbobi niqobida ishlashga majbur. Inson bu maqsadga erishish vositasiga aylanadi. U insonning chinakam intilishlarini deformatsiya qilishga majbur bo'ladi: "...tug'ilgandanoq, inson faqat o'zini tuta bilish orqali muvaffaqiyatga erishish mumkinligini eshitadi. Shunday qilib, najot faqat omon qolishning qadimgi usuli - mimika orqali mumkin". Faqat hukmron tuzilmalarning g'arazli guruh manfaatlariga xizmat qilishga tayyor bo'lgan fikrlashgina talab qilinadi. "Sud" mutafakkirlari global standartlashtirish hukmronlik qiladigan, ishlab chiqarish ilohiylashtirilgan, shaxsning bo'sh, shaxsiy vaqti minimallashtirilgan birlashtiruvchi hayot tarzi g'oyalarini bahslashadi va targ'ib qiladilar. Jamiyatning sanoat tashkiloti sharoitida aqlni, X.ning fikricha, haqiqatga xos xususiyat sifatida talqin qilish mumkin emas. Uning vazifasi "ehtimolni hisoblash va tanlangan vositalarni oldindan belgilangan maqsad bilan muvofiqlashtirish qobiliyati" ga to'g'ri keladi, shu bilan birga fikrlash endi har qanday maqsadga - yomonlik yoki yaxshilikka xizmat qilish uchun chaqiriladi, bu unga berilmagan u ijtimoiy yoki shaxsiy hayot me'yorlarini o'rnatish uchun, chunki me'yorlar boshqalar tomonidan o'rnatiladi ... Hamma narsani "tizim" - kuch hal qiladi ... Aql

butunlay ijtimoiy jarayonning quliga aylandi, uning vazifasi odamlar va tabiat ustidan hukmronlik qilishdir. X.ning fikricha, bunday sharoitda intellektualizmning y yagona begona bo'lmagan shakli "tanqidiy fikrlash" bo'lishi mumkin, u jamiyatdagi "ko'rlikning umumbashariy aloqasini" zaiflashtirgan holda, shu tariqa muhim siyosiy salohiyatni saqlab qoladi. X.dagi falsafa fandan (ayniqsa, ijtimoiy fandan) o'zining muammoli sohasi doirasi yoki olingan xulosalar ko'lami va chuqurligi bo'yicha ijtimoiy tuzumga ega emasligi bilan farq qiladi: uning o'rni hamisha o'ziga xos muammoli sohada. mavjud, an'anaviy mavjudotning sxemalarini original, nokonformist o'qish va talqin qilish - unga qarshi. X. o'zining marksizmga dastlabki xayrixohligi milliy sotsializmning potentsial tahdidi bilan bog'liqligini yashirmadi. Natijada, X.ning fikricha, proletariatning ijtimoiy mavqeini inqilobsiz ham yaxshilash mumkinligi ma'lum bo'ldi, umumiy manfaat esa ijtimoiy o'zgarishlar uchun ideal rag'batdan uzoq bo'lib chiqdi. Umid, X.ning so'zlariga ko'ra, faqat hamma odamlarning "azob chekishi va o'lishi" haqiqatini anglash orqali belgilanishi va shartlanishi mumkin. X. 20-asr teologiyasi deb hisoblagan. faqat dunyoni tavsiflovchi adolatsizlikka qaramay, u o'zini yakuniy akkord sifatida o'rnatolmasligi ma'nosida samarali talqin qilinishi mumkin: "Falsafaning vazifasi bularning barchasini so'zlar tiliga tarjima qilishdir, odamlar ovozlarni eshitishlari uchun. zulm tomonidan sukunatga aylandi".

Muhokama va natijalar. Ushbu kitobda keltirilgan mulohazalar zamonaviy falsafiy tafakkurning boshi berk ko'chaga kirib qolgan vaziyatni insonning kelajakka qarashining o'ziga xos muammosi bilan bog'lashga urinishdir. Zamonamizning iqtisodiy va ijtimoiy muammolari turli mamlakatlardan kelgan boshqa mualliflarning asarlarida keng va bilimli yoritilgan. Bu kitob boshqacha yondashuvni oladi. Uning maqsadi zamonaviy sanoat madaniyatining asosini tashkil etuvchi ratsionallik kontseptsiyasini o'rganishdan iborat bo'lib, u ba'zi muhim nuqsonlar bilan tavsiflanmaydimi yoki yo'qmi. Men bu satrlarni yozar ekanman, demokratik davlatlar oldida o'z qurollarining g'alabasini yakunlash vazifasi turibdi. Ular urushda berilgan qurbonlar uchun insonparvarlik tamoyillarini ishlab chiqishlari va amalda qo'llashlari kerak bo'ladi. Zamonaviy xalqaro hamjamiyat uchun ochilish imkoniyatlari o'zlarining utopik dasturlarida chinakam insonparvar jamiyat g'oyasini ilgari surishga harakat qilgan barcha faylasuflar va davlat arboblarning kutganlaridan oshib ketadi. Va shunga qaramay, biz hammada qo'rquv va illyuziyalarni yo'qotish hissi borligini ko'ramiz. Bugungi kunda insoniyatning umidlari, hatto birinchi gumanistlar ularni qo'pol tarzda shakllantirishga harakat qilgan davrlarga qaraganda, ularning amalga oshishidan uzoqroq ko'rinadi. Balki texnik bilimlar inson tafakkuri va faoliyati ufqini kengaytirgani sari, insonning shaxs sifatidagi avtonomiyasi, ommaviy manipulyatsiyaning kuchayib borayotgan apparatiga qarshi turish qobiliyati, tasavvur kuchi, ongi mustaqilligi toraygandir. Ta'limda texnologik imkoniyatlarning o'sishi insoniylashuv jarayoni bilan birga

keladi. Shunday qilib, taraqqiyot o'zi amalga oshirish uchun mo'ljallangan maqsadni - inson g'oyasini bekor qilish bilan tahdid qiladi. Bu holat butun jamiyatning global yuksalish yo'lidagi zaruriy bosqichimi yoki yaqinda jang maydonida mag'lub bo'lgan neovarvarlikning qayta g'alabasiga olib keladimi, qisman bo'lsa ham, bizning qobiliyatimizga bog'liq. hozirda jamoat ongida va inson tabiatida ro'y berayotgan chuqur o'zgarishlarni to'g'ri aniqlash. Keyingi sahifalar ushbu o'zgarishlarning falsafiy oqibatlarini yoritishga harakat qiladi. Shu maqsadda bizning tsivilizatsiyamizning ba'zi jihatlari singan hukmron tafakkur maktablarini ko'rib chiqish zarur edi. Bu bilan muallif umuman harakat dasturiga o'xshash narsani taklif qilmoqchi emas edi. Aksincha, u har qanday g'oyani harakatga aylantirish yoki harakatdan faol tiyilish tendentsiyasi hozirgi madaniy inqirozning alomatlaridan biri, deb hisoblaydi: harakat uchun harakat hech qanday holatda fikr uchun o'ylashdan afzal emas va. ehtimol undan ham kamroq orzu qilingan. Bizning tsivilizatsiyamizda tushunilgan va amalga oshirilayotgan ratsionalizatsiya bilan bog'liq taraqqiyot, mening fikrimcha, aqlning mohiyatini unutish tendentsiyasini ochib beradi, uning nomi bilan bu taraqqiyot muqaddaslanadi. Ushbu kitobni tashkil etuvchi bir nechta bo'limlar matni qisman 1944 yil bahorida Kolumbiya universitetida o'qilgan ommaviy ma'ruzalar seriyasiga asoslangan. Ehtimol, taqdimot usuli ma'ruzalarning asl tuzilishini materialni yanada yaqinroq bog'lashga urinishdan ko'ra ko'proq darajada aks ettiradi. Ushbu ma'ruzalar muallif tomonidan so'nggi bir necha yil ichida Teodor V. Adorno bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan keng qamrovli falsafiy nazariyaning ayrim jihatlari qisqacha bayon etishga qaratilgan edi. G'oyalarning qaysi biri uning ongida, qaysi biri menikida paydo bo'lganini aniqlash qiyin bo'lardi; bizning falsafamiz bir butundir. Do'stim Leo Loventalning sotsiologik masalalar bo'yicha doimiy yordam va maslahatlari ham ishga beqiyos hissa qo'shdi. Va nihoyat, davomli minnatdorchilik izhori sifatida shuni aytmoqchimanki, mening barcha ishlarim so'nggi yigirma yil ichida Ijtimoiy tadqiqotlar institutida topilgan moddiy yordam va intellektual birdamliksiz tasavvur qilib bo'lmas edi. 939 yilda Horkgeymer "Fashizm zamonaviy jamiyatning haqiqatidir" deb ta'kidladi. Va u darhol qo'shimcha qildi: "Kimki kapitalizm haqida gapirishni istamasa, fashizm haqida ham jim turishi kerak." Kapitalizm qonunlari fashizmni nazarda tutadi. "Sof iqtisodiy qonun" - bozor qonuni va foyda - hokimiyatning sof qonuni. "Fashistik mafkura eski uyg'unlik mafkurasi tarzida asl mohiyatni: ishlab chiqarish vositalariga ega bo'lgan ozchilikning kuchini yashiradi. Foyda olish istagi har doimgidek bo'lgan narsaga olib keladi - ijtimoiy kuchga intilish." Horkgeymer (1895-1973) kapitalizmning klassik liberalizmdan (bozor raqobatiga asoslangan) bozor iqtisodiyotini vayron qiluvchi va totalitarizmni tatbiq etuvchi monopoliya kapitalizmigacha bo'lgan rivojlanish bosqichlarini kuzatadi. Bu tendentsiya hayotning barcha sohalarida byurokратиyaning dahshatli kengayishi bilan birga keladi. Shunday qilib, 1789 yilda boshlangan taraqqiyot yo'li allaqachon

fashizm tendentsiyasini o'z ichiga yashirgan edi. "Teng va ekvivalent almashinuv bema'nilik bilan yakunlandi va bu bema'nilik totalitar tartibdir." Kommunizm, ya'ni davlat kapitalizmi avtoritar davlatning zamonaviy versiyasidir. Ommaviy proletar tashkilotlari byurokratik tuzilmalarni qabul qilib, hech qachon davlat kapitalizmi chegaralaridan tashqariga chiqmagan (va chiqa olmagan). Rejalashtirish printsipi foyda tamoyilini almashtirdi, ammo odamlar markazlashtirilgan va byurokratik boshqaruv ob'ekti bo'lib qoldi. Bir tomondan foyda, ikkinchi tomondan rejali nazorat ikki tomonlama bostirishga olib keldi. Bu sanoat jamiyati tuzilishining makkor mantiqidir. Kitobda "Aqlning tutilishi. Instrumental sabab tanqidi" (1947) Horkheimer zamonaviy sanoat jamiyati asosidagi ratsionallik kontseptsiyasini muhim kamchiliklari uchun tahlil qiladi. Bu tahlil "Ma'rifat dialektikasi"da davom ettiriladi, G'arb sivilizatsiyasining tarixiy mantiqini o'rganish o'quvchini ozodlikka erishgan insoniyat orzusi vahshiylikning yangi davriga aylanishi mumkin degan xulosaga olib keladi. Instrumental sabab Sanoat tsivilizatsiyasining asosi bo'lgan ratsionallik tubdan nosog'lomdir. "Agar biz aql kasalligi haqida gapirmoqchi bo'lsak, - deb yozadi Horkheimer, - bu ma'lum bir tarixiy bosqichda ongga ta'sir qilgan kasallik ma'nosida emas, balki madaniyatli aqlning tabiatidan ajralmas narsa sifatida. biz hali ham bilamiz. Aql kasalligi insonning tabiatga hukmronlik qilishga chanqoqligini keltirib chiqardi." Bosqinchining bu irodasi «qonunlarni» bilishni, byurokratik anonim tashkilotni barpo etishni talab qildi va tabiat ustidan g'alaba qozonish uchun insonni asbobga aylantirish zarur edi. Albatta, o'tmishda kam odam texnologik taraqqiyot utopiklarning orzularidan biron bir foyda keltirishini tasavvur qilgan. Ammo insoniyatning umidlari har doimgidek amalga oshmaydi. Ehtimol, qo'rquv va umidsizlik paydo bo'ladi, chunki texnologiya fikrlash va harakat ufqlarini kengaytirar ekan, odamni avtonomiyadan, tasavvur kuchidan va o'z mustaqilligidan mahrum qiladi. Texnik imkoniyatlarning rivojlanishi deinsonizatsiya jarayoni bilan birga keladi, shuning uchun taraqqiyot maqsadni - inson g'oyasini yo'q qilish bilan tahdid qiladi. Insoniyat, emansipatsiya, ijodiy faoliyat, tanqidiy qobiliyatga maqsadlarni vositalar bilan almashtirgan sanoat jamiyati "tizimi" tahdid solmoqda. Sabab hech narsa ma'lum bo'lmagan maqsadlarga erishish vositasiga aylandi. "Odam tug'ilgandanoq faqat eshitadi: muvaffaqiyatga faqat o'zini tuta bilish orqali erishish mumkin. Faqat biologik omon qolishning qadimiy usuli - mimika orqali qutqarish uchun "bu buqaga aylandi". Demak, sanoat jamiyati falsafasi ob'ektiv aql falsafasi emas (qaysi sababga ko'ra, haqiqatning immanent printsipi). Bu sub'ektiv sabab falsafasi bo'lib, unda sabab faqat "ehtimolni hisoblash va tanlangan vositalarni ma'lum bir maqsadga muvofiqlashtirish qobiliyatidir". Uning uchun o'zi yoki o'zi uchun oqilona maqsad yo'q. Boshqacha qilib aytganda, "tafakkur endi har qanday maqsadga xizmat qilishi mumkin - yomon yoki yaxshi. U barcha ijtimoiy harakatlarning quroli bo'lib, unga ijtimoiy yoki shaxsiy hayot uchun normalarni o'rnatish uchun berilmaydi, chunki normalar boshqalar tomonidan

o'rnatiladi. Aql endi o'zini ularga yo'naltirish uchun ob'ektiv va universal haqiqatlarni qidirmaydi, u allaqachon berilgan maqsadlar uchun vositalar bilan shug'ullanadi ... hamma narsani "tizim", boshqacha qilib aytganda" - kuch hal qiladi. Subyektiv ongning formalistik jihatida, pozitivizm ko'rsatganidek, uning ob'ektiv mazmunga bog'liqlik momenti muhim ahamiyatga ega. Instrumental jihat va geteronom mazmun pragmatizm tomonidan ta'kidlangan. Aql butunlay ijtimoiy jarayonning quliga aylangan. Yagona mezon instrumental qiymatga aylandi, uning vazifasi odamlar va tabiat ustidan hukmronlik qilishdir. Shunday qilib, "tizim" va "ma'muriyat" insonni blok-sxemaning elementiga aylantirdi (bu uning taqdiri), g'oyalarni "narsalar" ga aylantirdi ("haqiqat endi o'z-o'zidan etarli maqsad" bo'lmagan paytdan boshlab), tabiatni qisqartirdi. Biz haqli ravishda ishlatadigan sof materiyaga, ayniqsa maqsad bu: uni bo'ysundirish. Falsafa instrumental aqlni qoralash sifatida Ushbu qo'rqinchli bo'shliq oldida o'zimizni topib, biz astrologiya, yoga, buddizmga najot izlaymiz va klassik yoki o'rta asr falsafasini yangi sharoitlarga moslashtirishga harakat qilamiz. Biroq, Xorkgeymerning fikricha, ob'ektiv aqldan sub'ektiv aqlga o'tish tasodifiy emas: ob'ektiv falsafalar poydevor barbod bo'lgani uchun qulab tushdi. Bugungi kunda nafaqat falsafa, balki "xizmat falsafasi"ga aylanib qolgan, balki san'at ham voqelikni aks ettirishga qodir emas. "Bir paytlar san'at, adabiyot, falsafa narsalar va hayotning ma'nosini ifodalashga, ularning sukutini ovoza qilishga, tabiatga uning iztiroblari tushunarli bo'ladigan organ berishga harakat qilgan;

Xulosa. Shunday qilib, Maks Horkgeymer va Teodor Adorning tarixiy usuli Kantning bilish nazariyasiga asoslanadi. Individuallashtirish va transsendental sub'ektning o'zaro ta'siri endilikda jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarning sifati va shartlarining katalizatori sifatida tarixga mansublik rangini oladi. Xorkgeymer va Adorning Kant nazariyasiga tayanib, sub'ekt-ob'ekt munosabatlari va erkinlik hodisasini tanqid qilishlari ularning metodologik yondashuv sifatida istorizmga sodiqligini yana bir bor ko'rsatad Kantning ushbu asariga asoslanib, fakultetlarni davlat hokimiyatiga bo'lgan munosabatiga ko'ra qandaydir tiplashtirishni amalga oshirish mumkin. Aslida, va Horkgeymer va Adorno uchun juda muhim, Kant davlat muammolarini hal qilish qobiliyatini falsafa fakultetiga qoldirish zarur degan xulosani asoslaydi. Faqat hukumat manfaatlarini ko'zlab, u belgilab bergan qonun-qoidalar va qonunlar asosida ish olib boradigan fanlar fonga tushib qoladi. Falsafa faqat ilm-fanning o'zi manfaatlarini ko'zlab harakat qilishi mumkin va shu orqali bizni yana erkinlikning qadr-qimmatini tushunishga olib boradi, bu esa odamlarga jaholatni yo'q qilishga imkon beradi. Ma'rifat, o'z navbatida, aqlning ustuvorligiga asoslanib, har bir shaxsning mustaqilligini ta'minlaydi. Bu xulosa Xorkgeymerni ijtimoiy faollikni ratsionallik holatiga ko'tarish zarurligiga olib keladi, uning fikricha, bu individual odamlarga xosdir va maqsad qo'yish faoliyatida ifodalanadi. Ongsizlikni yengish, Horkgeymerning fikricha,

ijtimoiy rivojlanish jarayonini butun insoniyatning jamoaviy irodasiga bo'ysundirishga imkon beradi. 51]. Shunday qilib, Kantning jamoaviy irodaga ega bo'lgan individuallashtirilgan sub'ekti, Horkgeymerning fikricha, unga ongli fazilatlarining bir qismini "berilgan" ga - nazoratsiz rivojlanayotgan jamiyatga o'tkazishga imkon beradigan holatga erisha oladi. Fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxs o'ziga berilgan erkinlik natijasida o'z imkoniyatlarining yana bir jihati - irodani oladi. Kant irodani axloqiy tamoyillarga muvofiq harakat qilish qobiliyati deb belgilaydi Yu. Solovyov shunday ta'kidlaydi: "Axloqiy harakat albatta majburiydir, lekin har bir imperativ harakat axloqiy emas. Bundan tashqari, shaxsga qaratilgan nufuzli buyruqlarning asosiy qismi qat'iy axloqiy talablar bilan hech qanday aloqasi yo'q, garchi ular shunday taqdim etilgan bo'lsa ham" [12, p. 133]. Horkgeymer uchun Kant tomonidan ilgari surilgan axloqiy tamoyillar o'z-o'zidan mavjud emasligi, balki bevosita jamoat manfaatiga bog'liq bo'lishi muhimdir. Shaxs boshqa odamlarning fikridan xoli bo'lgan va irodaga ega bo'lgan individuallashtirilgan sub'ektga aylanadi, buning natijasida u nafaqat narsa kabi tabiat qonunlariga muvofiq harakat qila oladi, balki o'z harakatlaridan o'z harakatlarini olish imkoniyatiga ega bo'ladi. tamoyillari va jamiyat manfaatiga yo'naltirilgan qonunlarni taqdim etadi.

REFERENCES

1. Asbach, O., 1997. Von der Erkenntniskritik zur Kritischen Theorie der Gesellschaft. Eine Untersuchung zur Vor - und Entstehungsgeschichte der Kritischen Theorie Maks Horkheimers (1920/1927). Opladen: Leske + Budrich. (nemis tilida)
2. Horkheimer, M., 1987. Fragen der Geschichtsphilosophie [Vorlesungsnachschrift von Alfred Schmidt]. In: Horkheimer, M., 1987. Gesammelte Schriften. Bd. 13. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH, pp. 270-347. (nemis tilida)
4. Horkheimer, M., 1987. Traditionelle und
5. Kritik nazariya. In: Horkheimer, M., 1987.
6. Gesammelte Schriften. Bd. 4. Frankfurt am Mein, pp. 162-217. (nemis tilida)
7. Adorno T.V. Salbiy dialektika / trans. u bilan. E.L. Petrenko. M.: Akademik prospekt, 2011 yil.
8. Arslanov V.G. San'atning o'limi haqidagi afsona: Benjamindan Yangi Chapgacha bo'lgan Frankfurt maktabining estetik g'oyalari. M., 1983 yil.
9. Gaydenko P.P. Ilmiy ratsionallik va falsafiy sabab. M.: Taraqqiyot-an'ana, 2003 yil.
10. Davydov Yu.N. Frankfurt maktabining ijtimoiy va falsafiy qarashlarini tanqid qilish. M.: Nauka, 1977 yil.

11. Kant I. Sof aqlning tanqidi. Asarlar: 6 jildda T. 3 / umumiy. ed. V.F. Asmusa, A.V. Gulygi, T.I. Oizerman. M.: Mysl, 1964 yil.
12. Kant I. Axloq metafizikasi asoslari. [Elektron resurs]: <http://www.philosophy.ru/library/kant/omn.html>
13. Kant I. “Ma’rifat nima?” degan savolga javob. // Kant I. Asarlar: 6 jildda T. 6. M., 1966. S. 25-36.
14. Kant I. Fakultetlar bahsi // Kant I. Asarlar: 6 jildda T. 6. M., 1966. S. 257-347.
15. Jiyanmuratova G.Sh. Elektoral sotsiologiya zamonaviy sotsiologiyaning yo‘nalishi sifatida. Gumanitar fanlarni o‘qitishning zamonaviy ilmiy yo‘nalishlari. Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2023-yil 27-aprel. – B. 549-552. https://AAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:VaXv18Fpj5cC
16. Jiyanmuratova G.Sh. The Issue Of Youth Trust In Political Institutions In Sociology. Sotsiologiya va huquq. 2024. 2-jild №3/1/1. – B. 58-65. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:S16KYo8Pm5AC
17. ДЗИЯНМУРАТОВА Г. Ш. ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В НАЧАЛЬНЫХ ЭТАПАХ СТАНОВЛЕНИЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ //THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – №. 12. – С. 670-672.
18. Sherbutayevna J. G. YOSHLAR IJTIMOYIY FAOLLIGI DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR YO ‘NALISHI SIFATIDA //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOYIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
19. Zaitov E.X., Jiyanmuratova G.Sh., Nurqulov B.G., Ilhomov U.U. [Ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil](https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:LO7wyVUgiFcC). – Toshkent: Zuxro baraka biznes, 2024. – 180 b. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:LO7wyVUgiFcC
20. Zaitov E.X., Jiyanmuratova G.Sh., Nurqulov B.G., Ilhomov U.U. [Ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil](https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:LO7wyVUgiFcC). – Toshkent: Zuxro baraka biznes, 2024. – 180 b. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:LO7wyVUgiFcC

21. Gulnoz J., Bunyod N. YOSHLAR IJTIMOIIY-SIYOSIIY FAOLLIGINI OSHIRISH-USTUVOR VAZIFA //ZAMONAVIIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
22. Sherbutayevna J. G. et al. YOSHLAR HUQUQIIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH-DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR VAZIFASI //ZAMONAVIIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
23. Джиянмуратова Г. YOSHLARNING SIYOSIIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2024. – №. SI-1.
24. Sherbutayevna J. G. et al. ABSENTEIZM IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA //Tafakkur manzili. – 2023. – T. 2. – С. 4-10.
25. Sh J. G. Gofurov O. Ul. Mehnat bozori. Bandlik va ishsizlik muammolari. Risola.– Toshkent: O ‘zMU, 2023.–117 b.
26. Жиянмуратова Г. Ш. Ёш сайловчи электорал хулқ-атворига таъсир кўрсатувчи омиллар/ЎзМУ хабарлари.–Тошкент, 2022. – № 1/11/1.–Б. 86-89./<https://scholar.google.com/citations>.
27. Джиянмуратова Г. Ш. ELEKTORAL XULQ-ATVORGA RATSIONAL-INSTRUMENTAL YONDASHUVNING PAYDO BO ‘LISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – T. 5. – №. 3.
28. Sherbutaevna J. G. Rational-instrumental theory of electoral behavior. – 2022.
29. Жиянмуратова Г. Ўзбекистон ёшларининг электорал маданияти. Монография.– Тошкент, 2021.–122 б.
30. Gulnoz J. Sotsiologiya tarixi.–T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020.–466 b.

